

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ, ЇХ СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

FUNCTIONS OF SOCIAL INTELLIGENCE, THEIR ESSENCE, CONTENT AND STRUCTURE

У статті розглянуто функції соціального інтелекту молодших школярів, їх сутність, зміст та структуру. За результатами дослідження констатовано, що є сім базових функцій соціального інтелекту молодших школярів: адаптативна; функція адекватного розпізнавання, аналізу та прогнозування розвитку ситуації міжособистісної взаємодії; функція емоційного «входження» до парадигми особистісного та соціально-психологічного контексту ситуації міжособистісної взаємодії; мотиваційна; мобілізаційна; розвивальна; комунікативна. Водночас однією з найважливіших функцій соціального інтелекту молодших школярів є функція оцінювання (йшлося про оцінку перспектив, взаємовідносин, можливостей, наслідків тих чи інших взаємодій). Доведено, що соціальний інтелект молодших школярів базується на поліструктурній репрезентації: вербальній та невербальній, а також інтуїтивній.

Зазначено, що у процесі розгляду соціального інтелекту як індивідуально-особистісного атрибуту особистості молодших школярів встановлено, що зміст функцій їх соціального інтелекту відображає його подвійну зумовленість.

Загалом, у статті на підставі аналізу різноманітних наукових поглядів і підходів вітчизняних та закордонних науковців щодо функцій соціального інтелекту молодших школярів констатовано проблемність, неоднозначність їх теоретико-методологічного трактування та обґрунтування їх сутності й змісту; корекційний аспект функцій соціального інтелекту виявляється в забезпеченні стійкості їх внутрішнього світу, у взаємовідносинах із соціальним середовищем (оскільки соціальний інтелект надає спрямовальної дії творчості, впливає на смислові освітні процеси, насамперед у початковій школі); коригувальне значення функцій соціального інтелекту молодших школярів проявляється у сфері розумових процесів, опосередковує встановлення дина-

мічної рівноваги між інтелектуальною та емоційною сферами їх особистості.

Ключові слова: функції, соціальний інтелект, молодші школярі, міжособистісна взаємодія, спілкування, соціалізація, прогнозування поведінки.

The article examines the functions of social intelligence, their essence, content and structure. According to the results of the study, there are seven basic functions of social intelligence: adaptive; function of adequate recognition, analysis and forecasting of the development of the situation of interpersonal interaction; motivation; mobilization; development; communicative. At the same time, one of the most important functions of social intelligence is the function of assessment (was about assessment of prospects, relations, opportunities, consequences of certain actions). It is proved that social intelligence is based on polystructural representation: verbal and non-verbal, as well as intuitive.

It is noted that in the process of considering social intelligence as an individual-personal attribute of personality it was noted that the content of functions of social intelligence reflects its dual condition.

In general, the article on the basis of the analysis of the variety of scientific views and approaches of domestic and foreign scientists concerning the functions of social intelligence states the problem, ambiguity of their theoretical and methodological interpretation and substantiation of their essence and content; the correction aspect of the functions of social intelligence is found in ensuring the stability of the internal world, in relations with the social environment (since social intelligence provides a directional action to creativity, affects meaningful educational processes, primarily in elementary school); their correction is shown in the sphere of mental processes, supports the establishment of dynamic balance between intellectual and emotional spheres of personality.

Key words: functions, social intelligence, interpersonal interaction, communication, socialization, predictive behavior.

УДК 159.925:316.662(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.16>

Суходоля Ю.О.

аспірант кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

Зустріч двох особистостей подібна до контакту двох хімічних речовин: якщо є хоч найменша реакція, змінюються обидва елементи.

Карл Густав Юнг

Вступ. Оскільки за допомогою соціального інтелекту молодшими школярами вирішується значна кількість різноманітних завдань, виникають значні проблеми аналізу та структурування цього явища. Однією з найбільш поширених з них є поділ найбільшого масиву функцій соціального інтелекту молодших школярів на два основні структурні компоненти: когнітивні та поведінкові, що, насамперед,

визначає поширеність когнітивно-поведінкового підходу до дослідження соціального інтелекту. Когнітивні компоненти соціального інтелекту молодших школярів – це ті, які відповідають за вирішення ними пізнавальних завдань і результатом яких є їх знання, розуміння, уміння та навички.

Очевидним є той факт, що до когнітивних компонентів соціального інтелекту особистості молодшого школяра можна віднести соціальну перцепцію, рефлексію, здатність неординарно мислити, соціальну інтуїцію і проникливість, успішний пошук виходу з критичних ситуацій, здатність до декодування невербальних повідомлень.

Отже, розуміння соціального інтелекту особистості молодшого школяра крізь призму становлення та розвитку як його психічних рис та властивостей, так і особистісних здібностей до соціального пізнання (як чинника їх взаємодії із соціальним оточенням) зумовлює закономірну необхідність розгляду його функцій.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз сутності, змісту та структури функцій соціального інтелекту молодших школярів та їх значення як у теорії, так і у практиці психологічної науки.

Стан дослідження. Функція (з лат. – звершення, виконання) – це загальнонаукове та конкретнопсихологічне явище, що виражається у способі діяльності, реалізації властивостей, потенцій певного об'єкта, його ролі і призначенні у межах певної системи зв'язків і відносин [1, с. 239].

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови «функція» – це «... явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін. ...Робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось. ... Призначення, роль чого-небудь» [2, с. 1552].

Карл Густав Юнг під психологічною функцією розуміє «...певну форму психічної діяльності, яка принципово залишається рівною собі при різних обставинах. З енергетичної точки зору функція є форма проявлення лібідо..., що залишається принципово однаковою при різних обставинах, приблизно в тому смислі, в якому фізична сила може розглядатись кожен раз як форма проявлення фізичної енергії». Він розрізняє, загалом, «...чотири основні функції – дві раціональні і дві ірраціональні, а са ме: мислення, почуття, відчуття і інтуїцію». Він відрізняє ці функції одну від іншої, тому що «...вони не допускають посилення одна на іншу або відповідно не можуть бути зведені одна на іншу. Принцип мислення, наприклад, абсолютно відрізняється від принципу почуття тощо». Також, К. Г. Юнг принципово відрізняє ці функції від фантазій, тому що «...фантазування.... є своєрідною формою діяльності, що може проявлятися у всіх чотирьох основних функціях. Воля є, безумовно, вторинним психічним явищем; так само як і увага» [3, с. 18].

На думку І. Баширова, існує сім базових функцій соціального інтелекту:

1) адаптативна, що передбачає адаптивність і адекватність, моделювання програм і планів успішної діяльності та взаємодії;

2) функція адекватного розпізнавання, аналізу та прогнозування розвитку ситуації міжособистісної взаємодії з урахуванням зовнішнього мінливого соціального контексту;

3) функція емоційного «входження» до парадигми особистісного та соціально-психологічного контексту ситуації міжособистісної взає-

модії, яка виокремлюється як необхідна умова реалізації попередньої функції;

4) мотиваційна – соціальний інтелект не може ефективно розвиватися поза актуалізацією мотивації саморозвитку, мотивації самовдосконалення, спрямованості особистості на досягнення соціально значущих результатів, на продуктивне спілкування з людьми;

5) мобілізаційна (функція актуалізації внутрішніх психічних ресурсів особистості); до того ж, соціальний інтелект є засобом ефективного розв'язання особистістю життєвих криз;

6) розвивальна;

7) комунікативна [4, с. 23].

В. Куніцина виокремила такі функції соціального інтелекту:

– планування міжособистісних подій і прогнозування їхнього розвитку;

– пізнавально-оцінна;

– функція планування;

– адаптативна (згідно О. Михайлова, Н. Лужбіної, М. Холодної та ін.);

– мотиваційна;

– актуалізації мотивації саморозвитку, самовдосконалення, спрямованості особистості на досягнення соціально значущих результатів і продуктивне спілкування з людьми;

– мобілізаційна (актуалізація внутрішніх психічних ресурсів особистості);

– розвивальна функція (названа В. Куніциною як функція саморозвитку, самопізнання, самонавчання, М. Холодною – рефлексивно-корекційною функцією, Р. Стернбергом – функцією управління своєю поведінкою);

– комунікативна (у В. Куніциної це – функція набуття особистістю соціальної компетентності; також ця функція імпліцитно представлена в працях Р. Торндайка, Г. Олпорта, Дж. Гілфорда, М. О'Саллівена, Р. Стернберга, М. Холодної та М. Лукичової) [5, с. 5].

Виклад основного матеріалу. На думку вітчизняних вчених [6, с. 53; 7, с. 63; 8, с. 12] однією з найважливіших функцій соціального інтелекту є функція оцінювання. Йдеться про оцінку перспектив, взаємовідносин, можливостей, наслідків тих чи інших акцій. Наявність рефлексивних здібностей, зокрема, здатності усвідомити думку іншого дає змогу особистості поширити функції оцінювання і на себе, тобто доповнити оцінки самооцінками.

Якщо йдеться про критичну оцінку іншої особистості, то на перший план висувається проблема розпізнавання соціальних сигналів. Їх правильна інтерпретація дає змогу виявити приховані мотиви та наміри, справжні емоції. При цьому, некритичність залишається на поверхні, тоді як глибина потребує критичності.

Соціальну проникливість також часто пов'язують із розпізнаванням справжніх емоцій, а також прихованих мотивів та намірів парт-

нера зі спілкування. Відкритість є суттєвою особливістю процесів соціальної перцепції, як постійна готовність до сприйняття нової інформації, її засвоєння, переробки.

Значущою характеристикою когнітивної сфери соціального інтелекту є почуття гумору, що дає змогу розслабитися і в ситуаціях затисненості, скутості, незручності досягти природності у процесі спілкування.

У схему «когнітивні компоненти – поведінкові компоненти» вписуються багато інтелектуальних здібностей: розуміння людей і здатність мати справу з іншими людьми, знання соціальних правил і соціальна пристосованість, емоційна чутливість та емоційна виразність, соціальна виразність та соціальний контроль [9, с. 131].

Можливими складовими поведінкової інтелектуальної активності особистості, яка вирішує соціальні завдання, є: вчинки, дії, акти, стратегії, функції, вироблені навички та вміння. Зрозуміло, що когнітивні та поведінкові компоненти тісно переплітаються. Також, в контексті оцінки рівня соціального інтелекту суттєвим є рівень сформованості подібних форм інтелектуальної активності та рівень їхньої складності.

Згідно досліджень Г. Ожубко та С. Руденко С. Харченка, щодо функцій соціального інтелекту, він базується на поліструктурній репрезентації: вербальній та невербальній, а також інтуїтивній. Вербальна репрезентація допомагає реалізувати комунікацію, яка може дати певні результати. Однак ця репрезентація досить різко відображає нюанси через однобічність структури позначень, що зазначені у натуральному мовному матеріалі.

Невербальна репрезентація, у свою чергу, дуже тонко відображає наявне соціальне оточення і все ж таки не має можливості прямо, не застосовуючи перекодування, бути відображеною у мовному повідомленні так, щоб це було зрозуміло усім навколо. Коли людині необхідно передати комусь свої міркування про людське оточення та соціальні умови, вона користується вербальною репрезентацією. Проте, коли потреба у спілкуванні відсутня, люди можуть скористатися невербальною чи інтуїтивною репрезентацією. При цьому, перехід з невербальної репрезентації до вербальної, яка є надзвичайно необхідною для спілкування, супроводжується втратою деталізації оцінки [8, с. 17; 9, с. 134; 10, с. 10].

У процесі розгляду соціального інтелекту як індивідуально-особистісного атрибуту особистості, зауважимо, що зміст його функцій відображає подвійну обумовленість соціального інтелекту. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дає нам змогу виділити низку інших функцій соціального інтелекту [11, с. 22], а саме:

- гносеологічну (пізнавальну) – тут соціальний інтелект виступає як інструмент пізнання реальності, як природної, і соціальної;

- акумулятивну – реалізовану у механізмах соціальної пам'яті;

- комунікативну – це одна з найважливіших функцій соціального інтелекту, що забезпечує взаєморозуміння як всередині колективного інтелекту, так і між «розумними колективами»;

- управлінську – у цій іпостасі соціальний інтелект виступає як найважливіший компонент механізму соціального управління;

- регулятивно-координувальну – за допомогою цієї функції здійснюється регуляція та координація зусиль соціальних груп та колективів у процесі досягнення цілей (у тому числі координація інтегральних розумових процесів): економічних, політичних, соціальних тощо;

- нормативно-ціннісну – у вигляді цієї функції реалізується уявлення соціальним групам (та індивідам) соціально значимих і цінностей, із якими співвідноситься їх діяльність;

- прогностичну – метою цієї функції є ефективне соціальне прогнозування та передбачення;

- евристичну – її реалізація забезпечує впровадження інновацій у життя суспільства;

- проблемно-конструктивну – у цьому випадку соціальний інтелект виявляється засобом аналізу та вибору шляхів вирішення соціальних проблем;

- соціально-рефлексивну (ідентифікаційну), за допомогою якої реалізується само-рефлексія конкретної соціальної спільноти, її самоідентифікація, раціональне розуміння (інтелектуальне засвоєння) її інтересів;

- функцію раціоналізації, завданням якої є виявлення (і відділення один від одного) раціонального та ірраціонального у свідомості, діяльності, суспільстві, навколишньому середовищі тощо на основі типу раціональності, характерного для цієї соціальної спільноти;

- функцію соціального наслідування, що забезпечує інтелектуальну наступність у духовному житті поколінь.

Також, у психологічній літературі додатково виділяються такі функції соціального інтелекту [12, с. 74]:

- забезпечення адекватності, адаптивності у мінливих умовах;

- формування програми та планів успішної взаємодії в тактичному та стратегічному напрямках, вирішення поточних завдань;

- планування міжособистісних подій та прогнозування їх розвитку;

- мотиваційна функція;

- розширення соціальної компетентності;

- саморозвиток, самопізнання, самонавчання.

Однією з головних інтегральних функцій соціального інтелекту можна також відзна-

чити формування довгострокових, тривалих взаємовідносин з перспективою розвитку та позитивного взаємовпливу на основі усвідомлення рівня та характеру взаємовідносин. При цьому, соціальний інтелект визначає наявний для цього відрізок часу, нервово-психічного стану та соціально-середовищних чинників рівень адекватності та успішності соціальної взаємодії, а також дає змогу зберегти його в умовах, які вимагають концентрації енергії та опору емоційним напруженням, психологічному дискомфорту у стресі, надзвичайних ситуаціях, кризи особистості.

Дуже важливою є також мобілізаційна функція соціального інтелекту, що допомагає особистості долати раптові кризи, тривалі стреси, ситуації, що загрожують самоповазі. Також, соціальний інтелект допомагає їй прогнозувати розвиток міжособистісних подій, загострює інтуїцію, передбачливість та забезпечує психологічну витривалість. Отже, на відміну від структури загального інтелекту, у структурі соціального інтелекту значну роль відіграють особистісні властивості та характеристики самосвідомості [13, с. 218].

У психологічній літературі також було виділено й інші функції соціального інтелекту (які є застосовуваними до молодших школярів):

- пізнавально-оцінна. Ця функція виявляється у визначенні індивідуальних можливостей особистості задля досягнення результатів діяльності, реальної допомоги оточуючих, у визначенні змісту міжособистісних взаємодій, зумовлених процесом соціалізації. Соціальний інтелект забезпечує переробку інформації, яка потрібна на прогнозування результатів діяльності. З одного боку, людина, отримуючи інформацію про характер діяльності інших людей, усвідомлює її і відбувається підпорядкування їй розумових операцій, що виконуються. А з іншого боку, у процесі переробки інформації відбувається формування суджень про значення того, що відбувається. Отримана інформація знаходить відображення у прояві оціночних суджень про можливість її використання, про реальні рівні досягнення результатів. У цілому нині входить у процес самопізнання, що дозволяє людині, зрозуміти себе, свою сутність. Включення в цей процес дозволяє проявити себе як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності. Залежно від своїх інтелектуальних можливостей і сформованих соціальних умов набуває досвіду придбання цілей. Таким чином, реалізація цієї функції дозволяє відібрати значну інформацію адекватну умовам, що склалися, для реалізації себе як суб'єкта (пізнавальний аспект), сформуванню оціночних суджень про те, що відбувається, безпосередньо включаючи учня в процес цілепокладання (оцінний аспект);

- комунікативно-ціннісна функція соціального інтелекту пов'язана з потребою розуміти оточуючих, і в свою чергу бути зрозумілими ними. Пізнаючи себе у постійному спілкуванні коїться з іншими людьми, починається процес, у якому людина активно виділяє і засвоює норми та зразки взаємовідносин. Комунікація дозволяє отримати достовірну інформацію про соціальне середовище та здійснити зворотний зв'язок у формі ціннісних уявлень про нього. Ціннісний компонент цієї функції дозволяє встановити ставлення до навколишньої дійсності, що передбачає активність у визначенні ним позиції до того, що відбувається в соціальному середовищі. З комунікативно-ціннісною функцією тісно пов'язана рефлексивно-корекційна функція соціального інтелекту, яка знаходить з одного боку своє відображення в самопізнанні та в усвідомленні достоїнств і недоліків навчально-пізнавальної діяльності, з іншого забезпечує внесення змін до процесу взаємодії, спрямованого на зменшення внутрішнього контролювати емоції, потребу;

- рефлексивно-корекційна функція соціального інтелекту знаходить з одного боку своє відображення в самопізнанні та в усвідомленні переваг та недоліків діяльності, з іншого – забезпечує внесення змін до процесу взаємодії, спрямованої на зменшення внутрішнього конфлікту, що дає змогу контролювати емоції, потреби. Рефлексія забезпечує зв'язок із довкіллям. Вона проявляється в усвідомленні людиною того, як вона сприймається іншими. Ця функція дає змогу не просто оцінювати навколишню дійсність, але й зіставляти її духовними компонентами людини та коригувати її взаємодію із соціальним середовищем, що визначає внутрішні зміни особистості [14, с. 110].

Висновки. Загалом, корекційний аспект функцій соціального інтелекту молодших школярів виявляється у забезпеченні стійкості їх внутрішнього світу, у їх взаємовідносинах із соціальним середовищем, оскільки соціальний інтелект надає спрямовальній дії творчості, впливає на смислові освітні процеси, насамперед у початковій школі. Коригувальне їх значення проявляється у сфері розумових процесів, опосередковує встановлення динамічної рівноваги між інтелектуальною і емоційною сферами особистості молодшого школяра. Також соціальний інтелект стримує вияви негативних емоцій; допомагає вийти зі стану стресу; дає змогу визначити вибір механізму психологічного самозахисту, що спрямований на збереження самоповаги (що детермінує поведінку особистості). Структура зазначених вище функцій соціального інтелекту виявляється у їхньому підпорядкуванні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Велика українська енциклопедія. тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Укладачі: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Юнг, К. Г. (2010). Психологічні типи. Львів: Астролябія. 692 с.
4. Соціально-психологічні проблеми психології становлення особистості майбутнього фахівця : колективна монографія / [Ед. Івашкевич, Л. Онуфрієва, О. Гудима, Н. Славина та ін.]; за ред. Ед. Івашкевича, Л. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 348 с.
5. Варецька, О. В. Розвиток соціального інтелекту педагога як умова успішної професійної кар'єри // Вилучено з [http:// https://cutt.ly/mNIBVz0](http://https://cutt.ly/mNIBVz0).
6. Братаніч, Б. В. (2019). Міждисциплінарне розуміння предметності соціального інтелекту / Б. В. Братаніч, А. М. Куций, М. І. Романенко // *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Т. 22, № 1. С. 50-56.
7. Івашкевич, Е. З. Структура соціального інтелекту особистості та характеристика його базових складових / Е. З. Івашкевич // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : *Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 26. С. 60-65. Вилучено з [http:// https://cutt.ly/OYflfrA](http://https://cutt.ly/OYflfrA).
8. Руденко, С. В. (2008). Соціальний інтелект як чинник успішності педагогічної діяльності: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / С. В. Руденко. Київ. 19 с.
9. Харченко, С. В. (2015). Сучасне розуміння структури соціального інтелекту. С. 130-135. Вилучено з [http:// https://bit.ly/3zOGtbG](http://https://bit.ly/3zOGtbG).
10. Ожубко, Г. В. (2009). Психологічні засоби формування соціального інтелекту в майбутніх менеджерах: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Г. В. Ожубко. Харків. 19 с.
11. Макарюк, Ж. М. (2021). Особливості соціального інтелекту осіб раннього юнацького віку з різним рівнем інтернет-залежності // Вилучено з [http:// https://cutt.ly/BNOqJo5](http://https://cutt.ly/BNOqJo5).
12. Набочук О. (2021). Емпіричне дослідження взаємозв'язку між фрактальною структурою соціального інтелекту керівника освітньої установи та типом гендерної ідентичності / *Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ*. Вип. 17. С. 68-76.
13. Харченко, С. В. (2018). Функції соціального інтелекту особистості // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Вип. 1. Том 1. С. 217-222.
14. Івашкевич, Е., & Онуфрієва, Л. (2019). Природа соціального інтелекту особистості та його базові функції. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (44), 98–119.